DIN ISTORIA RELAŢIILOR GERMANO-ITALIENE 1938—1940

DE

J. BENDITER

„Pactul de oţel" a fost încheiat între Germania şi Italia în momentul cînd victoriile celui de-al treilea Reich erau pe cale — după părerea cercurilor conducătoare italiene — să contribuie la schimbarea raportului de forţe existent cel puţin în Europa. Numai în aceste condiţiuni micul complice — cum îl numea Churchill pe Mussolini — plin de speranţe şi pofte s-a hotărît, ce-i drept, cu frică, să meargă alături de Germania.

„Pactul de oţel" nu s-a născut — aşa cum arată Ciano, în jurnalul său — ca o reacţie a Ducelui „împotriva palavrelor unor ziarişti fără de răspundere" care au scris în presa americană că, cu ocazia vizitei făcute de Ribbentrop la Milano (6 mai 1939), populaţia oraşului i-ar fi făcut o primire ostilă. Drept răspuns, Mussolini ar fi dat ordin ministrului său de externe să încheie imediat alianţa propusă de Germania.[1] Departe de a fi urmare a unei hotărîri „subite" sau a unei „brusce inspiraţii" a Ducelui — cum scrie secretarul cabinetului ministrului de externe —[2], „Pactul de oţel" a fost o alianţă militară şi politică în vederea pregătirii şi purtării unui nou război, dorit, în egală măsură, de cele două regimuri : fascist şi nazist.

Deşi prevederile sale exprimau hotărîrea celor două state de a lupta împreună în numele unor interese comune, „pactul de oţel" nu a reuşit să contribuie nici măcar la netezirea neînţelegerilor şi divergenţelor dintre cele două partenere.

Tema relaţiilor italo-germane în cadrul pregătirilor pentru încheierea pactului de oţel, nu a constituit obiectul unor preocupări speciale. Documentele, ca şi unele studii în care se găsesc preţioase referiri, ne îngăduie ca, în cele ce urmează, să facem o privire de ansamblu asupra acestei interesante etape din istoria alianţei germano-italiene.

La începutul anului 1938, cînd politica Germaniei naziste se îndrepta spre „finisarea" unor acţiuni care pînă atunci au fost ascunse cu grijă, a apărut şi hotărîrea de a lega Germania, Italia şi Japonia printr-o alianţă militară. Legăturile stabilite între ele prin pactul anticomintern, încheiat în 1936, se impuneau a fi lărgite. Aceasta, cu atît mai mult cu cît anexarea Austriei şi atacarea Ceho-

---

[1] *The Ciano Diaries, 1939—1943,* The complete unanbridged diaries of Count G. Ciano. Doubleday et Comp. Garden City, New York 1945, p. 581—582.

[2] Filippo Anfuso, *Rom-Berlin in Diplomatischen Spiegel,* Pohl et Comp. Essen-München-Hamburg, 1951 (Traducere din italiană), p. 44.

slovaciei — două din cele mai apropiate obiective ale expansiunii germane — nu mai puteau fi prezentate drept acţiuni anticomuniste sau antisovietice. În ultimă analiză, prin realizarea lor, erau lovite interesele Franţei şi ale Angliei. Cercurile naziste erau, deci, interesate într-o alianţă militară mai largă prin care să asigure participarea celor două partenere la realizarea ţelurilor lor de război.

Se impune să subliniem că orientarea Germaniei naziste împotriva puterilor occidentale „nu a însemnat o nouă linie politică“ [3], ce ar fi obligat şi pe partenerii ei să o inaugureze. Eventualitatea unui conflict cu Franţa şi Anglia a fost semnalată şi în pactul anticomintern pe care, nu întîmplător, Ribbentrop îl asemăna cu „un pod de lemn care va favoriza în viitor construcţia unui pod de fier“ [4]. În condiţiile însă cînd Germania a hotărît — aşa cum scria Ribbentrop — „să nu se angajeze să păstreze statu-quo în Europa Centrală“ şi cînd era posibil ca pe calea războiului „să se dea Europei o altă organizare“ [5], alianţa dintre cele trei state trebuia mai puternic legată. Realizarea ei trebuia — cum precizează Ribbentrop, în ale sale *Nötiz für Führer* [6], din 21 ianuarie 1938 — „să înlăture orice speranţă sau orice îndoială a Angliei sau a Franţei — în ceea ce priveşte poziţia Italiei sau a Japoniei“. Puterile occidentale trebuiau, astfel, asigurate că cele trei state, în cazul unui război, vor fi unite. După părerea autorului notiţelor, întreaga alianţă trebuia să se îndrepte împotriva Angliei şi Franţei care, cum credea el atunci, nu vor îngădui să intervină în Europa vreo schimbare decît pe calea armelor. Ribbentrop preconiza necesitatea realizării, într-un timp cît mai scurt posibil, a unei „constelaţii“ politice la care se vor putea ralia şi alte state ale căror interese erau direct sau indirect legate de cele ale Axei. Considerînd că atît Italia cît şi Japonia aveau mari interese în existenţa unei Germanii puternice deoarece numai astfel ele şi-ar putea asigura „realizarea scopurilor lor expansioniste“, Ribbentrop nu vedea nici un fel de greutăţi sau piedici în calea făuririi alianţei propuse. Interesul Germaniei pentru o asemenea alianţă — credea Ribbentrop — consta şi în aceea că ea va fi unul din importantele mijloace cu ajutorul căreia s-ar fi putut împiedica o unire a forţelor anglo-franceze. Perspectiva unei colaborări dintre Germania şi Anglia depindea, după părerea lui Ribbentrop, de o eventuală „activitate energică a primului-ministru englez“ contra acelora care, în Anglia, se opuneau unei asemenea politici“. Aşa cum reiese din *Nötiz für den Führer* în Anglia, împotrivirea faţă de politica de înţelegere cu Germania era din ce în ce mai puternică. În consecinţă, Ribbentrop recomanda lui Hitler să se înceapă fără întîrziere tratativele necesare în vederea încheierii unei alianţe militare între Germania, Italia şi Japonia.

Subliniem numai că eforturile susţinute de diplomaţia germană pentru a convinge Japonia să se alăture propunerii germane nu au dat rezultatele scontate. Tratativele purtate în cursul anului 1938 au pus în evidenţă faptul că cercurile japoneze, îndeosebi cele legate de marină, comerţ şi Curtea imperială, erau mai dispuse la un compromis cu puterile occidentale şi de loc grăbite să vină în întîmpinarea intereselor germane [7]. Poziţia Japoniei a produs mari nemulţu-

---

[3] Theo Sommer, *Deutschland und Japan Zwischen die Mächten, 1935—1940*, J. C. B. Mohr, Tübingen, 1962, p. 94.

[4] G. Ciano, *l'Europa verso la catastrofe*, Verona, Mondolari, 1948, p. 215.

[5] *Was wirklich Geschan, Darstelung und Dokumente*, hrsg. von H. Holldack, Nymhenburger Verhandlung München, 1949, p. 293.

[6] *Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918—1945*, Series D, Band I, Imprimerie Nationale Baden-Baden, p. 136; Kordt Nicht aus den Akten Stuttgart, Deutsche Verlagsanstalt, 1950, p. 173.

[7] Theo Sommer, *op. cit.*, p. 197; K. Drechsler, *Deutschland-China-Japan, 1933—1939*, Akademie Verlag Berlin 1964; E. Rodow, *Die U.S.A. und Japan bei der Vorbereitung und Entfesselung des Krieges in Stilen Ozean*, Berlin Deutsch-Verlag, 1953.

miri la Berlin, în timp ce cercurile italiene nu-şi ascundeau satisfacţia. După părerea acestora, amestecul Japoniei în treburile europene ar fi fost păgubitor atît pentru Italia cît şi pentru Germania.

Cu tot „valul“ de vizite ale unor demnitari germani la Roma, cu toată campania dusă de presa germană pentru „solidaritatea şi comunitatea spirituală“ dintre cele două ţări, tratativele începute cu Italia în primăvara anului 1938, de către ambasadorul german la Roma, Mackensen, nu au fost chiar atît de uşoare cum a crezut Ribbentrop [8]. Atitudinea „binevoitoare“ a Germaniei faţă de agresiunea Italiei în Etiopia, colaborarea celor două regimuri în războiul spaniol, politica de aşa-zisă înţelegere a Italiei faţă de anexarea Austriei, nu au putut înlătura nemulţumirea guvernului italian faţă de amestecul din ce în ce mai evident al celui de-al treilea Reich în treburile ţărilor din sud-estul Europei. În perioada cînd au început tratativele italo-germane, pentru încheierea unei alianţe militare, Mussolini şi întreg guvernul italian priveau cu mare atenţie spre ţările balcanice, spre pieţele şi bogăţiile lor. Politica de expediţii militare dusă pînă atunci de Italia nu a contribuit, după cum se ştie, cu nimic la îmbunătăţirea situaţiei ei economice. Ocuparea Etiopiei, de pildă, nu a asigurat avantajele sperate nici în ceea ce priveşte absorbirea forţei de muncă, nici a materiilor prime şi nici nu a asigurat o piaţă pentru produsele sau investiţiile de capital italiene. Orientarea spre Balcani a capitalului italian se lovea însă de mari obstacole, datorită penetraţiei rapide a capitalului german în această zonă a Europei. Cum Italia nu se putea măsura din punct de vedere economic cu Germania, cercurile conducătoare vor încerca în perioada tratativelor, cel puţin, să netezească drumul spre o colaborare economică în ţările Europei centrale. Realizarea unei asemenea colaborări va fi aproape imposibilă date fiind marile interese economice pe care Germania hitleristă le avea în această zonă.

Tratativele, din a doua jumătate a anului 1938, pînă în mai 1939, au oferit prilejul cercurilor naziste să preseze Italia să renunţe la planurile ei balcanice în schimbul unor promisiuni în contul apropiatei înfrîngeri a Franţei, a creării unui imperiu mediteranean, precum şi a accesului „la oceanele lumii“. Ceea ce a dictat supunerea Italiei în faţa pretenţiilor germane încă înaintea încheierii pactului de oţel a fost situaţia ei economică ; lipsa perspectivei unei activităţi economice mai moderne şi mai intense.

Faptul că nici vizita lui Ribbentrop [9] şi nici cea făcută de Hitler în luna mai la Roma nu au contribuit la încheierea alianţei cu Germania a fost interpretat de unii demnitari italieni ca un refuz al ducelui şi al ministrului său de externe [10]. Nimic însă nu îndreptăţeşte o asemenea concluzie.

În politica Italiei din anii 1938 şi 1939 se poate constata existenţa unei tendinţe spre o cooperare cu Germania, mai ales, în vedea realizării obiectivelor ei expansioniste. Presată de dificultăţile economice şi financiare, Italia nu putea să renunţe, însă, la relaţiile sale cu puterile occidentale. În consecinţă, regimul fascist va încerca să realizeze o asemenea politică prin care să nu piardă avantajele oferite, deocamdată, atît de puterile occidentale, cît şi de Germania. În acest scop, guvernul italian a căutat să cîştige timp şi mai ales să amîne, pe cît posibil, tratativele cu Germania pentru încheierea unui nou pact.

Hotărîrea Berlinului de a ocupa întreaga Cehoslovacie, tratativele anglo-italiene şi cele franco-italiene care ar fi putut stînjeni interesele germane, au determinat cercurile naziste să intensifice presiunea lor asupra guvernului italian.

---

[8] E. von Weizsäcker, *Erinnerungen*, München-Leipzig-Freiburg, 1950, p. 154.
[9] Enno von Rintelen, *Mussolini als Bundegenosse*, Reiner Wunderlich Verlag, Leins Tübingen und Stuttgart, 1956, p. 46.
[10] F. Anfuso, *op. cit.*, p. 66.

În planurile Italiei fasciste, alianța militară cu Germania trebuia să-i asigure stăpînirea Mediteranei, consolidarea frontierelor în regiunile de graniță ale Africii de Nord, precum și noi cuceriri în Siria, Palestina, Turcia și chiar în Spania. Protectorul Islamului — cum s-a proclamat Mussolini — spera să înlăture din Siria și Palestina influența engleză și mai ales pe cea franceză. Ducele dorea stăpînirea portului Djibuti și a căii ferate franco-etiopiene, Djibuti — Adis Abeba și, cel puțin, participarea la administrația Canalului de Suez. La acest program se adaugă decizia Romei de a ataca Albania. Campania dezlănțuită de presa italiană după Conferința de la München, în legătură cu pretențiile teritoriale ale Italiei, urmărea, în primul rînd, să convingă Germania despre importanța contribuției pe care Italia ar putea să o aducă la izolarea Angliei și a Franței. În acest sens, presa sublinia avantajele care decurgeau din faptul că Italia avea o poziție dominantă în partea centrală a Mediteranei prin Sardinia, Sicilia, Pantellaria și insulele arhipelagului Dodecanez. Un accent deosebit cădea asupra puternicei baze aeriene pe care Italia o deținea în Minorca și care constituia o amenințare serioasă împotriva Angliei. Realizarea unui condominium din Djibuti și Tunis, precum și ocuparea de către armatele italiene a insulei Corsica, ar fi putut să constituie o lovitură împotriva Franței. Atît Mussolini cît și Ciano erau convinși că realizarea acestui program va face ca „Axa să nu urmărească numai scopurile Germaniei, ci și pe cele ale Italiei“ [11].

În cadrul tratativelor cu Germania, Italia a urmărit, în mare măsură, să se asigure că, prin noul pact, Axa în activitatea sa, să nu aibă în vedere numai interesele germane, ci și pe cele italiene. În acest scop — credea Mussolini — Germania trebuia să cunoască care erau pretențiile Italiei și să se angajeze că va contribui la realizarea lor. În același timp, Germania trebuia făcută să înțeleagă că Italia, deocamdată, nu putea să participe la un război de mai mari proporții și care ar dura mai mult timp.

În speranța că Germania „va înțelege“ deziderateIe Italiei și va aprecia contribuția ei într-un viitor război, Mussolini, la începutul anului 1939, s-a declarat de acord cu propunerea Germaniei. Pe cale telefonică, a fost încunoștințat Ribbentrop despre acordul Ducelui pentru încheierea unui tratat militar, care urma să fie iscălit chiar în primele zece zile ale lunii ianuarie [12]. În răspunsul dat de Ribbentrop, care exprima bucuria față de hotărîrea Ducelui, guvernul italian era mințit în legătură cu „apropiatul acord al Japoniei“ [13].

Mulțumit de hotărîrea Ducelui, Hitler — în discursul său, ținut la 30 ianuarie 1939 — între altele aprecia drept naturală aspirația Italiei de a participa la împărțirea bunurilor lumii [14].

La 6 ianuarie 1939 a fost transmis la Roma, ca și la Tokio, de către Berlin, cel de-al doilea proiect al tratatului (primul fusese prezentat la sfîrșitul lunii octombrie 1938). De data aceasta, proiectul era însoțit de un protocol prin care se prevedea instituirea unei comisii, formată din miniștrii de externe ai celor trei țări, care avea misiunea să studieze și să hotărască felul cum se vor ajuta între ele, ținîndu-se seamă de situația lor geografică, politică și militară. O altă comisie trebuia să coordoneze activitatea presei, a serviciilor de informații și de propagandă din Germania, Italia și Japonia.

În noua fază a tratativelor, din ianuarie 1939, spre deosebire de Mussolini, care era dispus să treacă imediat la încheierea tratatului, o parte a cercurilor conducătoare italiene considerau că Italia trebuia să-și asigure fără întîrziere

[11] M. Toscano, *Le origini diplomatiche dell Patto d'aciaio*, Roma, p. 50.

[12] *A. D. A. P.*, Band VI, p. 474.

[13] L. B. Namier, *Diplomatisches Vorspiel 1938—1939*, O. Arnold Verlag, Berlin, 1948, p. 479.

[14] *Dokumente der deutschen Politik 1939—1940*, Berlin, Junker et Dünnhaupt Band VII, 1939, p. 484.

intensificarea ajutorului economic din partea Germaniei; întărirea relaţiilor comerciale dintre cele două ţări, precum şi realizarea unei mai vechi promisiuni făcută de Hitler în legătură cu evacuarea populaţiei germane din Tirol. Aceleaşi cercuri considerau, de asemenea, ca util de a sublinia în faţa Berlinului, chiar în faza tratativelor că, deocamdată, economia Italiei nu putea să suporte consecinţele unei eventuale ruperi a relaţiilor economice şi comerciale cu Anglia şi Franţa. Această luare de poziţie subliniază îngrijorarea cercurilor financiare şi comerciale italiene care, nu erau convinse că ajutorul german ar putea să-l înlocuiască pe cel primit din partea ţărilor occidentale. Agrementul comercial italo-german (februarie 1939) nu a mulţumit cercurile interesate din Italia, dat fiind că importul de mărfuri prevăzut nu înlocuia nici cantitativ şi nici calitativ pe cel din Anglia [15]. În general, trebuie să arătăm că o bună parte a cercurilor conducătoare italiene erau convinse că asigurarea independenţei Italiei faţă de Germania, în cadrul unei alianţe de război, impunea în primul rînd o îmbunătăţire a situaţiei economice a ţării. Îmbunătăţirea situaţiei interne însemna, atunci, intensificarea pregătirilor de război, întărirea forţelor militare şi înzestrarea lor cu tehnica modernă. Asemenea deziderate erau foarte greu, dacă nu chiar imposibil, de realizat în Italia anului 1939. Economia italiană a fost incapabilă încă înainte de 1939 să susţină greutăţile impuse de o reînarmare masivă şi de modernizarea armamentului. Este, astăzi, cunoscut că, după iunie 1940, ea nu a putut finanţa războiul decît cu ajutorul inflaţiei, care, la începutul anului 1943, a scăpat oricărui control şi a paralizat dictatura fascistă, grăbindu-i prăbuşirea.

Politica de reînarmare introdusă de regimul fascist, pentru a evita, între altele şi repercusiunile crizei economice din 1929—1933, a impus Italiei un uriaş efort economic. Războiul din Etiopia a solicitat cheltuieli excepţionale. Ele s-au ridicat de la 811 milioane lire în anul financiar 1934—1935, la zece miliarde cinci sute milioane de lire pentru perioada 1935—1936 şi a ajuns la 13.144 milioane în perioada 1936—1937 [16]. E bine să amintim că numai războiul din Spania a costat economia italiană şase miliarde lire.

Instituirea autarhiei pe plan economic a împiedicat importul de materii prime fără de care reînarmarea devenea imposibilă. Mărirea preţurilor, lipsa oricărei ridicări a salariilor, creşterea fiscalităţii erau însoţite de considerabile cîştiguri asigurate marelui capital financiar italian.

Situaţia monetară era îngrijorătoare încă din perioada războiului împotriva Etiopiei. Emisiunea de hîrtie-monedă a bonurilor de tezaur, împrumuturile forţate pe piaţa internă au provocat o agravare a inflaţiei şi o creştere a haosului economic. În 1939, în ciuda politicii de autarhie, Italia era obligată să importe o mare cantitate de materii prime strategice, în special cărbune, huilă, fier şi oţel.

Cu toată propaganda fascistă, care sublinia „cele opt milioane de baionete" care se aflau în spatele Ducelui, nici armata de uscat, nici flota şi nici aviaţia italiană nu erau pregătite de război. Situaţia deosebit de grea a economiei italiene a pus în evidenţă că realizarea pretenţiilor ei teritoriale nu erau asigurate nici de o situaţie materială corespunzătoare şi nici de o modernă şi îndestulătoare pregătire militară. Acesta a fost „secretul" care nu îngăduia guvernului italian să lanseze Italia într-un război de anvergură şi nu „îndoielile", „capriciile" Ducelui sau ale altor demnitari italieni.

În faţa Marelui Consiliu fascist din februarie 1939, Ducele constata cu o oarecare satisfacţie că, de fapt, nici un stat din Europa, inclusiv Italia, nu avea atunci o situaţie „ideală" în ceea ce priveşte eventualitatea participării la război. El îşi exprima, atunci, speranţa că, dacă vor mai trece cîţiva ani, timp în care Italia va lua o serie de măsuri, ea va putea să facă faţă „cu bine", cerinţelor

---

[15] „Revue politique et parlamentaire", 46-e année, nr. 553, 10 avril 1939, p. 171.

[16] *La guerre en Méditerranée 1939—1945*, Editions du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1971, p. 102.

unui război. Însă după aprecierea unor cercuri militare mai realiste, industria italiană de război, nici în 1944, nu ar fi fost în stare să alimenteze cu cele necesare un război care ar fi durat mai mult decît un an. În cazul unui război de durată — după părerea acelorași cercuri — pregătirile necesare nu puteau fi terminate nici în 1945 [17].

Potrivit documentelor care ne stau la dispoziție, apare sigur că, în timpul tratativelor duse cu Germania, reprezentanții Italiei au expus o serie de condiții, dictate, fără nici o îndoială, de situația grea a economiei italiene. În acest sens, a fost discutată necesitatea asigurării unei perioade de pace, de cel puțin încă trei ani în vederea pregătirilor necesare, mai ales Italiei. A fost, de asemenea, subliniată dorința regimului fascist de a se permanentiza consultații între cele două guverne, în toate problemele care priveau pregătirea și desfășurarea războiului. Bunăvoința și înțelegerea manifestate de reprezentanții Germaniei, față de dezideratele italiene, au încurajat, în mare măsură, grăbirea tempoului pentru încheierea pactului de oțel. Pînă în preziua iscălirii lui, naziștii au asigurat Italia nu numai de faptul că și Germania avea mari interese în prelungirea perioadei de pace [18], ci și despre hotărîrea lor de a respecta „interesele" italiene în Mediterană, în Adriatică și chiar în Iugoslavia [19].

În timp ce Mussolini, Ciano și alți demnitari italieni erau lăsați să-și facă iluzii, trupele germane au ocupat, în martie 1939, întreaga Cehoslovacie. După informațiile atașatului militar german la Roma, Mussolini ar fi fost anunțat despre această nouă agresiune abia cu cîteva ore înainte de săvîrșirea ei [20].

Vestea ocupării Cehoslovaciei declara Atollico, ambasadorul Italiei la Berlin, lui Weizsäcker, subsecretar de stat la Externe, a produs „o reacție enormă". Faptul că Italia — spunea Atollico — „a fost pusă în fața unui act împlinit, a știrbit autoritatea Ducelui și a regimului". Popularitatea Axei — continua el — a suferit foarte serios. La Roma „zvonurile care circulau în legătură cu amestecul Germaniei în treburile interne ale Croației și Albaniei erau din ce în ce mai mult crezute" [21]. Mesajul trimis de Hitler lui Mussolini prin intermediul prințului Hesse, în care îi expunea „cauzele" care au „obligat" Germania să lichideze Cehoslovacia erau aceleași ca și cele publicate în toate ziarele germane. Asemenea pretexte — notează Ciano în jurnalul său — „sînt bune pentru propaganda lui Göebbels și nu pentru a ne convinge pe noi. Vina noastră constă în aceea că ne purtăm prea loial cu Germania" [22]. Din aceeași sursă, aflăm că Mussolini a refuzat publicarea în presă a mesajului trimis de Hitler pentru că — spunea el lui Ciano — „italienii vor rîde de mine. Ori de cîte ori Hitler ocupă o țară, îmi trimite un mesaj". Pe bună dreptate aprecia Rintelen că Mussolini era supărat mai ales din cauză că „partenerul său a anexat încă o țară, timp în care Italia rămînea în continuare cu mîinile goale" [23]. Furia lui Mussolini și a lui Ciano nu s-a îndreptat împotriva sălbăticiei cu care naziștii au tratat Cehoslovacia, ci împotriva faptului că au fost puși din nou în fața unui fapt împlinit și pentru că noua lovitură a asigurat Germaniei șanse mari de a stăpîni într-un viitor apropiat sud-estul Europei.

Hotărîrea Italiei — luată cu cîteva luni înainte de atacarea Cehoslovaciei — de a ocupa Albania a fost în mod decisiv grăbită de agresiunea germană asupra Cehoslovaciei.

---

[17] F. Rossi, *Mussolini e lo Statto Maggiore*, Regionale, 1951, p. 21.

[18] L. N. Namier, *op. cit.*, p 486.

[19] *A.D.A.P.*, Band VI, p. 52—53.

[20] E. von Rintelen, *Mussolini als Bundegenosse*, Rainer Wunderlich Verlag, Stuttgart, 1951, p. 58—59.

[21] *A.D.A.P.*, Band VI, p. 145.

[22] *The Ciano Diaries*, p. 43.

[23] E. von Rintelen, *op. cit.*, p. 59.

Poziţia geografică a Albaniei făcea din ea un punct de sprijin pentru Italia, care era hotărîtă să atace Grecia şi Iugoslavia. După părerea unor cercuri italiene, ocuparea Albaniei trebuia să constituie o contramăsură împotriva „apetitului“ german de stăpînire a Adriaticii şi a zonei Balcanilor[24].

Evenimentele care au avut loc în martie 1939 au contribuit la întărirea convingerii lui Mussolini şi a celor din jurul său despre slăbiciunea puterilor occidentale faţă de politica expansionistă a Germaniei. În acelaşi timp, aceste evenimente au convins o bună parte a cercurilor conducătoare italiene că Italia trebuie să se alinieze alături de Germania, chiar dacă se vor impune unele sacrificii.

Deşi ocuparea Cehoslovaciei a produs o mare supărare Ducelui, în faţa Marelui Consiliu fascist el a sărbătorit noua agresiune a Germaniei ca un mare succes al Axei. Ambasadorul german la Roma, Mackensen, s-a grăbit însă să raporteze la Berlin că discursul ţinut de Mussolini la 21 martie 1939 nu exprima adevărul despre poziţia Italiei faţă de Germania. La Pallazo Chigi — scria el — „există mari nemulţumiri. Aici se consideră că Germania încalcă mereu prevederile înscrise în protocolul secret încheiat în octombrie 1936. În Italia, există convingerea că ea este mereu pusă în faţa faptelor împlinite şi că Germania nu are de gînd să respecte prevederile prin care Mediterana şi Adriatica erau considerate ca zone de influenţă italiană“. Amestecul Germaniei în treburile interne ale Ungariei — continua el — „fac ca nemulţumirile, la Roma, să fie din ce în ce mai mari“. Îngrijorat, Mackensen arăta că, în rîndul unor cercuri politice italiene, s-a întărit, chiar, rezistenţa faţă de încheierea unei alianţe cu Germania[25].

Drept răspuns, la Berlin au fost hotărîte o serie de măsuri cu scopul „îmbunării“ guvernului italian. În primul rînd, trebuia „sărbătorit“ succesul Italiei în Albania, deşi, astăzi este cunoscut că Führerul „a privit acest eveniment fără nici o bunăvoinţă“[26]. Printre măsurile hotărîte de Berlin, în vederea „împăcării“ partenerului supărat, a fost şi trimiterea lui Göering la Roma cu scopul de a „reface“ moralul şi încrederea lui Mussolini în „bunele şi prieteneştile intenţii“ ale celui de-al treilea Reich faţă de Italia. În cele două zile cît a durat vizita lui Göering la Roma (15—16 aprilie), el a desfăşurat o bogată gamă de argumente pentru a convinge, pe Mussolini în primul rînd, despre avantajele ce vor decurge pentru Italia în urma încheierii unei alianţe cu Germania. Sublinierea repetată despre puterea militară a Germaniei a avut drept scop să-l asigure pe Duce că nu avea de ce să se teamă de Anglia şi Franţa, care, după părerea sa nu erau în stare să reziste puterii Germaniei. Cu aceeaşi ocazie, trimisul lui Hitler a asigurat, din nou, pe Mussolini că războiul va avea loc abia peste doi-trei ani, cînd se va asigura — cum spunea el — „o răsunătoare victorie a ţărilor Axei“.

În momentul cînd Göering întreţinea iluziile lui Mussolini, trecuseră 12 zile de cînd apăruse Directiva care prevedea o serie de măsuri generale ce trebuiau luate în vederea aplicării „Operaţiei albe“, de atacare a Poloniei. Numai cu patru zile înaintea vizitei lui Göering la Roma, fuseseră stabilite, printr-un ordin suplimentar, amănunte în legătură cu proiectata operaţie[27]. În acest timp, la Roma, Göering asigura pe Duce că interesele Italiei vor fi întocmai respectate, iar colaborarea dintre cele două ţări va fi din ce în ce mai strînsă, în toate problemele care priveau interesele lor. Gazdele, în general mulţumite de vizita lui Göering, erau, însă, surprinse de una din declaraţiile sale potrivit căreia : „pericolul imediat pentru Germania îl constituia Polonia“[28].

---

[24] F. Anfuso, *op. cit.*, p. 97.

[25] *A.D.A.P.*, Band VI, p. 85.

[26] H. B. Gisevius, *Jusqu'à la lie*, Payot Lausanne, p. 79.

[27] E. P. Schäffer, *13 Tage Weltgeschichte*, W. Heyne Verlag, München, 1966, p. 38—39.

[28] *The Ciano Diaries*, p. 67.

La 22 aprilie la Berlin a devenit cunoscut că Japonia nu era dispusă să se alăture pactului propus de Germania. Imediat, guvernul german a avertizat pe cel japonez că este obligat să încheie proiectatul pact numai cu Italia. În același timp, la Berlin, a fost luată hotărîrea de a se pune punct tratativelor italo-germane care se prelungiseră cu mult peste așteptările Germaniei. Acest lucru reiese clar din *Aide Memoirul* pregătit pentru Ribbentrop în vederea întrevederii ce se pregătea la Berlin cu reprezentanții diplomației italiene. El subliniază, în primul rînd, interesul Germaniei de a termina cît mai repede faza tratativelor cu Italia; în al doilea rînd, că Germania hotărîtă să atace Polonia avea nevoie de o alianță fără condiții cu Italia și, în sfîrșit, în al treilea rînd, interesul Germaniei de a îndepărta orice încercare sau orice speranță a puterilor occidentale în legătură cu o apropiere de Italia.

La întrevederea de la Milano, din 6—7 mai 1939, obiectivul principal al discuțiilor dintre cei doi miniștri de externe era de a convinge Italia — folosind metode mai energice, din care nu trebuiau să lipsească nici amenințările — să părăsească intenția ei ca, în cazul unui război să fie activă numai în Mediterană și în Africa de Nord. Ribbentrop trebuia să arate lui Ciano că această intenție a Italiei părea guvernului german cu totul „surprinzătoare din punct de vedere politic". Aceasta însemna — cum a arătat el lui Ciano — că Italia era dispusă să lase tot greul ofensivei pe continentul european numai pe spinarea Germaniei. Dacă Italia continua să militeze numai pentru o alianță limitată și nu pentru o colaborare deplină cu Germania, ceea ce — după părerea lui Ribbentrop — exprima „sărăcia de gîndire logică a factorilor de răspundere italieni", atunci — arăta Ribbentrop lui Ciano — și avantajele Italiei în ziua victoriei vor fi și ele tot atît de limitate. Nu dorea Italia posesiuni teritoriale deținute atunci de Franța? Nu avea Italia interese, nu numai în Mediterană, ci și în Adriatică? Realizarea acestor dorințe — spunea Ribbentrop — nu puteau fi atinse, atunci, numai printr-un război undeva în Africa de Nord, ci, în primul rînd, în Europa. Numai participarea Italiei la un război de amploare în Europa — arăta Ribbentrop — îi va asigura avantaje imediate și de durată. În cazul cînd Italia se menținea pe poziția „lipsită de logică", Germania se arăta dispusă chiar să ia măsuri contra unor inițiative ale guvernului de la Roma. De asemenea, în cazul în care Italia s-ar angaja să fie alături de Germania numai în situația creată de agresiunea din partea Franței și Angliei, consecințele vor fi serioase și grave pentru viitorul Italiei. În sfîrșit, arăta Ribbentrop, în cazul unor angajamente limitate, consultațiile dintre cele două țări nu vor mai fi considerate de Berlin drept obligatorii [29].

Comunicatul despre întrevederea de la Milano, dintre Ribbentrop și Ciano anunța că cele două țări au hotărît să exprime legătura dintre cele două popoare printr-un pact politic și militar, cu ajutorul căruia vor contribui la securitatea și pacea din Europa.

Pactul prevedea sprijinul material dintre cele două state și intervenția cu toate forțele militare în cazul cînd una din ele va fi antrenată în „complicații războinice" (art. 3) cu alte state. Art. 4 prevedea colaborarea în domeniul militar. În protocolul secret, anexat pactului, se prevedea crearea unor comisii de experți care să asigure colaborarea militară dintre părțile semnatare. Printr-o prevedere specială, cele două părți se angajau să nu încheie armistițiu sau pace separată fără să intervină un acord prealabil între ele. Nici o prevedere a pactului nu asigura realizarea dezideratului Italiei în legătură cu necesitatea ca războiul să înceapă peste doi sau trei ani.

În mod oficial, pactul a fost încheiat la Berlin, la 22 mai 1939. Prin pactul de oțel, Italia s-a angajat să intervină imediat în sprijinul Germaniei, în cazul cînd ea va fi antrenată în „complicații războinice" de către un stat sau un grup de state. Un asemenea automatism subordona Italia intereselor germane. Mai

[29] *A.D.A.P.*, Band VI, p. 367—370.

puternică din toate punctele de vedere decît Italia, Germania putea dispune de aliata ei aşa cum o cereau interesele. Or, interesele cele mai apropiate ale Germaniei erau legate de dezlănţuirea războiului pentru care Italia nu era încă pregătită. Pactul a pus în evidenţă faptul că, indiferent dacă războiul ar fi fost lung sau scurt, Italia era, de fapt, dependentă de Germania în ceea ce priveşte aprovizionarea cu materii prime.

Considerat de Mussolini ca „prima dovadă a fidelităţii“ [30] Italiei faţă de Germania, pactul de oţel a încorporat Italia planurilor de război ale Germaniei.

Pe plan internaţional, pactul de oţel a constituit o directă ameninţare a suveranităţii şi independenţei popoarelor. Hotărîte să intervină — aşa cum arăta preambulul pactului — pentru a asigura Germaniei şi Italiei spaţiul vital şi pacea, cele două state fasciste avertizau popoarele, prin pact, că pacea nu va putea fi menţinută dacă nu vor fi satisfăcute pretenţiile lor. Este, de altfel, cunoscut că, pentru Germania şi Italia, spaţiul vital însemna mai întîi dominaţia Europei şi apoi dominaţia lumii.

A doua zi după solemnitatea iscălirii pactului, a avut loc, la Berlin, una dintre importantele şedinţe la care au participat, în afară de Hitler, 14 dintre cei mai de seamă generali ai Wermachtului [31]. Amintind despre apropiata atacare a Poloniei, Hitler prevedea, cu această ocazie şi posibilitatea intrării în război a Angliei şi Franţei contra Germaniei. În acest caz — arăta el — Germania nu va ţine cont de nici o declaraţie de neutralitate urmînd ca bazele aeriene din Olanda şi Belgia să fie ocupate „cu iuţeala fulgerului“. Cu aceeaşi ocazie, au fost luate o serie de măsuri necesare apropiatului atac asupra Poloniei.

La Roma soseau veşti din ce în ce mai alarmante în legătură cu febrilele pregătiri făcute la Berlin pentru atacarea Poloniei. Sub influenţa presiunilor exercitate de o parte a cercurilor politice italiene, Mussolini a fost forţat, printr-un memorandum trimis la Berlin lui Hitler, să revină asupra cîtorva probleme care de fapt fuseseră dezbătute şi în perioada tratativelor purtate pentru încheierea pactului de oţel. Memorandumul ţinea să arate că Italia nu putea să participe la un război care ar începe imediat. Se preciza, în mod clar, că ea mai avea nevoie de încă trei ani pentru a pune la punct pregătirile de război. În primul rînd, se impunea, pentru Italia, pacificarea Libiei, Albaniei şi mai ales a Etiopiei, unde erau imobilizate, atunci, importante forţe militare italiene. În al doilea rînd, se arăta în memorandum, marina italiană trebuia să aştepte intrarea în circulaţie a cel puţin şase vase mari şi, în sfîrşit, trebuiau refăcute stocurile armatei de uscat din care o parte fusese, pînă atunci, la dispoziţia lui Franco. Se specifica faptul că refacerea armatelor de uscat cerea nu numai timp, ci şi mari investiţii financiare. În acelaşi document, a fost din nou prezentată convingerea ducelui — bine cunoscută de altfel la Berlin — că, în cazul atacării Poloniei, Anglia şi Franţa vor reacţiona în mod sigur. Războiul pe care ţările occidentale îl pregătesc — atrăgea atenţia Mussolini lui Hitler — „va fi unul de epuizare. Trebuie ţinut în seamă că, o dată cu intervenţia Angliei şi Franţei, ţările Axei nu vor mai primi nimic de la restul lumii. Această situaţie va fi greu de suportat pentru ţările Axei, de aceea ele trebuie să facă serioase pregătiri“. În acest scop, Mussolini insista din nou ca războiul să fie dezlănţuit abia în 1942—1943. În speranţa că Hitler va fi de acord cu cele scrise în memorandum, Mussolini dezvăluia şi unele din planurile sale cu privire la „zona dunăreană şi cea balcanică“. El cerea ca răspunsul

[30] F. Anfuso, *op. cit.*, p. 101.

[31] Dat fiind caracterul secret al declaraţiilor făcute de Hitler la această şedinţă, a fost interzisă redactarea procesului verbal. Notiţele generalului Smundt constituie una din sursele de informaţii în legătură cu şedinţa de la 23 mai 1939. Ele au fost publicate în „Trial of the Major War Criminels“, Tom. XXXVII, p. 546—556.

lui Hitler, la memorandumul trimis, să fie cît mai urgent pentru ca Statul Major italian să poată să pregătească planurile sale de viitor [32].

Memorandumul a rămas fără nici un răspuns.

Ceea ce nu a scris fidelul Mussolini în memorandumul adresat credinciosului său aliat erau planurile sale fanteziste care trebuiau realizate în cei trei ani de pace. Era vorba să „termine“ cu Iugoslavia, să „prefacă“ Croaţia într-un stat vasal Italiei, să „mărească“ Albania pe seama Greciei şi în sfîrşit, să întărească influenţa italiană în Arabia şi Tunis pe calea unor expediţii militare de scurtă durată.

Pe măsură ce pregătirile pentru atacarea Poloniei se intensificau, la Roma se întărea convingerea că Germania nu avea interes într-o colaborare militară cu Italia. Cel mult, Germania urmărea să o folosească împotriva forţelor engleze, fie în Mediterană, fie în Africa de Nord [33]. Plin de revoltă, Ciano se plîngea secretarului său: „folosim vorbe mari ca: alianţă, informare reciprocă, colaborare, totul, tot ce vrei. Dar nimeni nu i-a scris lui Mussolini, nimeni nu ne-a cerut, nimeni nu ne-a spus că intrarea noastră în război ar fi dorită“ [34]. Această deliberată înlăturare a Italiei, care, practic însemna neangajarea Germaniei pentru ajutorarea aliatei sale, în măsura necesarului fără de care participarea ei la război nu era posibilă, a fost, într-o anumită măsură, bine înţeleasă de unele cercuri italiene. Supărarea lui Ciano subliniază şi faptul că speranţele nutrite la Roma că prin încheierea pactului se va netezi, cel puţin, drumul spre o colaborare economică în zona Europei centrale, nu aveau nici un viitor

Întrevederea de la castelul Fuschell din Salzburg (11—13 aug.) dintre Ribbentrop şi Ciano, urmată de cea de la Obersalzberg, dintre cei doi miniştri de externe şi Hitler, avea să lămurească în mare măsură situaţia. Ciano a aflat de la Ribbentrop despre apropiatul atac al Germaniei asupra Poloniei. Era vorba — aşa cum arăta demnitarul nazist — despre un conflict care se va localiza, deoarece nici Anglia şi nici Franţa nu vor interveni nefiind în stare să se măsoare din punct de vedere militar cu Germania. Hitler a adăugat la cele spuse de Ribbentrop că Germania era obligată să dea Poloniei o lecţie grea şi că principala vinovată trebuia considerată politica engleză. La Salzburg a apărut clar că, deşi Italia, prin pactul de oţel, avea aceleaşi drepturi, ca şi Germania, de a decide dacă războiul putea şi trebuia să fie declarat, guvernul german nu era de loc dispus să ţină în seamă acest drept al Italiei. Întors la Roma, Ciano mărturisea celor din jurul său că „după întîlnirea cu cei doi proşti sînt sătul de Germania, de conducătorii ei şi de modul ei de comportare“ [35].

Proiectul de comunicat pentru presă propus de Ciano, după întrevederea de la Salzburg, în sensul că au fost purtate discuţii cu scopul de a rezolva „problemele care puneau în primejdie pacea Europei“, a fost respins cu violenţă de Hitler. Cel apărut în presă, dictat de Berlin, menţiona deplinul acord dintre cele două ţări în domeniul politicii externe.

Comunicatul apărut în presa germană a produs ambasadorului Italiei la Berlin „o vie surpriză“. Pe moment, scria el lui Ciano, „am vrut să telefonez la Roma primele mele impresii, dar, luînd în consideraţie gravitatea problemei şi îndoielile pe care le am în legătură cu secretul cifrului nostru, am preferat să mai reflectez“. Comunicatul — scria el în continuare — a fost „machiavelic construit, cu scopul de a se crea o situaţie juridică în virtutea căreia Germania ar fi liberă să facă ceea ce îi convine ei, în timp ce Italia ar fi legată prin toate angajamentele prevăzute în pact. O asemenea informare, prin care se face uz de drepturile şi datoriile noastre, nu ar fi trebuit să fie niciodată publicată fără acordul nostru

---

32 *Wie wirklich geschah*, p. 396; E. Rintelen, *op. cit.*, p. 64.
33 M. Toscano, *Le origini diplomatiche dell Patto d'aciaio*, Roma, p. 362.
34 F. Anfuso, *op. cit.*, p. 128.
35 F. Anfuso, *op. cit.*, p. 128; E. P. Schäffer, *op. cit.*, p. 116.

explicit. Prietenii noştri, însă, nu s-au sinchisit niciodată de asemenea piedici“ [36]. El propunea ca Ducele să scrie imediat o scrisoare lui Hitler pentru ca astfel, la Berlin, să se afle că „bătălia diplomatică pentru egalitatea în drepturi a Italiei cu Germania, în cadrul tratatului încheiat la 22 mai 1939, a început“.

Sub presiunea insistenţelor celor din jurul său, Ducele a cerut lui Attolico să comunice la Berlin, din nou, că, în cazul unui război, Italia nu va lua nici o iniţiativă militară şi că guvernul italian considera necesar ca tratativele începute să fie neapărat continuate. Din telegrama de răspuns a ambasadorului reiese că intervenţia sa nu a avut nici un efect şi că Germania „îşi arogă dreptul de a decide singură“ [37].

Modul cum au evoluat relaţiile dintre cei doi parteneri, după încheierea pactului de oţel, a dus pe unii istorici vest-germani la concluzia că Hitler era pregătit să-şi sacrifice aliatul [38]. Nimeni — scrie un alt istoric german — „nu pune la îndoială faptul că naziştii erau gata să abandoneze pe partenera lor, dacă s-ar fi creat condiţii avantajoase“ [39].

Atacarea Poloniei de către trupele germane va supune alianţa germano-italiană la o grea încercare. Neutralitatea pe care guvernul italian a declarat-o era gîndită de Mussolini numai ca o nonbeligeranţă. Ceea ce, practic, însemna — cum, pe drept cuvînt a afirmat Ciano — „totul şi nimic“ [40]. Însăşi Mussolini era îngrijorat de faptul că „italienii nu vor înţelege de ce azi, cînd Europa este în flăcări, Italia se luptă pentru pace, în timp ce ani de-a rîndul ei au auzit propaganda noastră pentru război“ [41]. El mărturisea chiar lui Badoglio că i se părea „comic“ ca un mare popor ca italienii să stea de-o parte atunci cînd „se decidea istoria lumii“ [42]. După război, sub influenţa jurnalului lui Ciano, mai ales, a fost acreditată ideea că principalul iniţiator al neutralităţii Italiei ar fi fost Ciano, care a luptat „pentru pace“ şi pe această cale. S-a afirmat, de asemenea, că au existat mari deosebiri de vederi între el şi Mussolini. Politica lui Mussolini ca şi cea a lui Ciano, era tot atît de lipsită de scrupule şi tot atît de agresivă ca şi cea a lui Hitler. Nonbeligeranţa Italiei a fost dictată de considerente tactice şi nu de pacifismul lui Ciano. Unii istorici vest-germani subliniază chiar că în luarea acestei hotărîri Mussolini a trebuit să ţină seamă şi de „dispoziţia anti-germană a maselor italiene“ [43].

În momentul în care Germania hitleristă, în pofida promisiunilor făcute, a provocat războiul, în vara anului 1939, nonbeligeranţa Italiei avea în vedere faptul că deocamdată, Berlinul nu era în măsură să procure materiile prime şi celelalte necesare acoperirii deficitului în care se zbătea economia italiană. Imediat ce Germania va înregistra victoria în Danemarca, Norvegia, Olanda, Belgia şi nordul Franţei, guvernul italian, în mare grabă, îşi va schimba atitudinea, deşi pregătirile de război vor fi tot atît de defectuoase ca şi în momentul atacării Poloniei. Frica faţă de urmările intrării Angliei şi Franţei în război, în cazul atacării Poloniei în condiţiile unei slabe pregătiri materiale şi militare, a constituit încă un factor care a impus Ducelui nonbeligeranţa. Numai atunci cînd cercurile conducătoare fasciste vor crede că războiul a fost pierdut de puterile occidentale

---

[36] Walther Hofer, *Hitler déchaine la guerre*, Paris, Editions du Seuil, 1964, p. 201—202.

[37] *Ibidem*, p. 201.

[38] A. Hillgruber, *Hitlers Strategie Politik und Kriegsführung, 1940—1941*, Bernard Verlag für Wehrwesen, 1965, p. 138.

[39] W. Hofer, *op. cit.*, p. 140.

[40] F. Anfuso, *op. cit.*, p. 117.

[41] Mario Donosti, *Mussolini e l'Europa*, Luciolla, Roma, 1952, p. 205.

[42] T. Badoglio, *L'Italie dans la guerre mondiale*, Paris, Plon, 1946, p. 37.

[43] Ludwig Denne, *Das Danzig Probleme in der deutschen Aussenpolitik, 1934—1939*; L. Röhrscneid Verlag, Bonn, 1959, p. 254.

şi cîştigat de Germania, Italia va fi aruncată în război alături de partenera sa din pactul de oţel.

Relaţiile dintre cele două regimuri nu s-au întărit nici după ce Italia a intrat în război. Foarte curînd, guvernul italian va descoperi că „politica spaţiilor“, promisă nu odată de Hitler, potrivit căreia acţiunea Germaniei trebuia să se desfăşoare în vederea asigurării hegemoniei continentale, iar cea a Italiei să vizeze „crearea imperiului roman mediteranian“ nu mai corespundea intereselor naziste. Refuzul O.K.W.-ului, din ordinul lui Hitler, de a transfera principalul efort de război în zona Mediteranei a provocat asemenea nemulţumiri la Roma încît se părea că întreaga alianţă era pusă sub semnul întrebării. Mussolini însă a preferat să aplice sărmana sa politică a „războiului paralel“, adică războiul dus împotriva aceloraşi adversari ca şi ai Germaniei, pe teatre de operaţii deosebite şi cu obiective care priveau numai interesele Italiei ! Eşecurile acestor iluzorii războaie paralele au grăbit catastrofa politică şi economică a Italiei.

Participarea Italiei la războiul dus de nazişti împotriva Uniunii Sovietice, război despre care Mussolini credea că se va termina în cîteva luni [44], a făcut ca Italia să devină dintr-o aliată a Germaniei, o ţară ocupată de ea.

Tratativele duse pentru încheierea „pactului de oţel“ au pus în evidenţă hotărîrea Germaniei naziste şi a Italiei fasciste de a folosi războiul pentru realizarea planurilor lor expansioniste.

Deosebirile de vederi apărute în această perioadă au subliniat, pe de o parte, că Germania era hotărîtă să impună Italiei o alianţă necondiţionată, iar, pe de altă parte, că Italia nu era pregătită încă să participe la un război de anvergură.

Poziţia luată de guvernul italian după semnarea tratatului a arătat cît de puţin era în stare Italia să tragă consecinţele alianţei cu Reichul german. Prin nonbeligeranţă, ea a refuzat deocamdată riscul unui război generalizat, refuz pe care îl va menţine pînă ce victoriile armatelor germane în Europa vor modifica raportul de forţe pe plan internaţional.

---

[44] Ernesto Ragionieri, *Italien und der Uberfall auf die U.d.S.S.R.* in „Zeitschrift für Geschichtwisenschaft“, Heft, 4, IX, Jahrgang, 1961, p. 770.